

Hankala AI:

TEKOÄLYSTÄ SUKUPUOLENTUTKIMUS–GENUSFORSKNING-LEHDESSÄ

Varpu Alasuutari, Sanna Karhu & Heidi Kosonen

Tekoäly on yleistyessään pakottanut myös akateemisen maailman reagoimaan sen käyttöön niin tutkimuksessa, opetuksessa kuin toimitustyössäkin. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehdessä tekoälyä on muutamassa numerossa käytetty kansikuvien generoinnissa. Numeroiden julkaisun yhteydessä journal.fi-alustalla on mainittu se, mitä tekoälysovellusta on käytetty sekä sille annetut avainsanat. Numeron 3–4/2023 julkaisun jälkeen nykyinen päätoimitus sai tekoälykuvien käytöstä kriittistä palautetta. Palautteessa nostettiin esiin tekoälygeneraattorien keskeiset ongelmat (ks. myös esim. Hagendorff 2022): Niiden luomat kuvat perustuvat plagiointiin ja ihmistyövoiman riistoon erityisesti kehittyvissä maissa. Lisäksi ne käyttävät huomattavasti luonnonvaroja. Onkin syytä pohtia, onko tekoälygeneraattoreiden hyödyntäminen sukupuolentutkimuksen tieteellisessä lehdessä feminististen arvojen ja periaatteiden mukaista.

Päätös tekoälykuvituksen käytöstä tehtiin edellisen päätoimituksen toimikaudella reaktiona siihen, ettei lehti saanut enää rahoitusta kuvittamispalkkioiden maksamiseen Taiteen edistämiskeskuksen (Taike) muutettua kulttuurilehtiavustuksensa periaatteita. Kun rahaa kuvittamiseen ei ollut, oli keksittävä jotakin muuta. Kuvien pyytäminen taiteilijoilta ilman rahallista korvausta ei ollut feminististen periaatteiden mukaan toimivalle lehdelle vaihtoehto. Numero 4/2020 julkaistiin poikkeuksellisesti tyhjällä kannella. SUNSin silloiset puheenjohtajat Sanna Karkulehto ja Tuija Saresma kommentoivat asiaan johtaneita julkaisukentän kurjistuksia saman numeron puheenvuorossaan ja totesivat, että “[l]ehden tämänkertainen valkoinen, tyhjä kansi osoittaa karulla tavallaan laajemminkin sen, miltä pienten tiede-, taide- ja kulttuuritoimijoiden tulevaisuus näyt-

tää, jos niiden julkaisu-toimintaa ei tueta riittävästi” (2020, 75). Muutaman tyhjän numeron jälkeen kansikuvia alettiin tuottaa tekoälyllä, muutamia teemanumeropoikkeuksia lukuun ottamatta.

Jo ennen saamaamme palautetta nykyinen päätoimitus oli toimitussihteerin ja Sukupuolentutkimuksen seuran (SUNS) johdon kanssa alkanut pohtia vaihtoehtoja tekoälykuvien käytölle ja Taiken vuonna 2020 päättyneelle rahoitukselle. Olimme yksimielisiä siitä, että pyrimme hakemaan ja saamaan kuvitusrahoitusta muilta tahoilta, jotta voimme jatkaa feministisesti orientoituneiden taiteilijoiden esiin nostamisen perinnettä lehdessämme. Näin olemmekin toimituskautemme alusta saakka tehneet. Vuoden 2024 ensimmäisen ja nyt julkaistavan toisen numeron kuvitukseen lehti onnistui saamaan rahoituksen Suomen tiedekustantajien liitolta. Tämän numeron runsaasta ja ihastuttavan herkästä kuvituksesta vastaa tamperelainen taiteilija Sanni Seppä, joka haluaa tukea taiteellaan vähemmistöjen ja eläinten oikeuksia. Tulevien numeroiden osalta rahoitustilanne on vielä auki, mutta jatkamme työtä kuvitusrahoituksen hankkimiseksi. Jos rahoitusta ei saada kaikkiin numeroihin, aiomme etsiä muita vaihtoehtoja tekoälykuville. Niitä ovat esimerkiksi CC-lisenssillä julkaistut, vapaaseen käyttöön tarkoitettavat kuvat kuvapankeissa sekä julkaisuvapaat historialliset kuvat, joita tarjoaa Finnan kautta käyttöön esimerkiksi Museovirasto (Kansalliskirjasto 2017). Ensisijainen tavoitteemme on kuitenkin jatkaa kuvitusten hankkimista taiteilijoilta rahallista korvausta vastaan aina, kun se on lehden taloustilanteen puolesta mahdollista.

Yhteiskunnallisen tekoälykeskustelun kiihtymisen ja tekoälysovellusten nivoutuminen akateemiseen työhön on saanut toimituksemme pohtimaan

tekoölyn käyttöä *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehdessä myös laajemmin. Olemme päätoimittajuuskautemme ensimmäisen puolen vuoden aikana laatineet tekoölyn käyttöä tutkimuksessa ja käsikirjoituksissa koskevan ohjeistuksen, joka on nyt julkaistu lehden kirjoitusohjeiden yhteydessä.¹ Ohjeistuksen laatimisessa olemme seuranneet muiden kotimaisten ja kansainvälisten tieteellisten lehtien ohjeistuksia soveltaen niitä lehtemme sopiviksi. Vaikka moni mielellään kieltäisi tekoölyn käytön kokonaan, kieltäisi vaikeaa ellei mahdollonta valvoa. Tekoölyn käytön jatkuvasti yleistyessä katsoimme parhaaksi säädellä tekoölyn käyttöä ja asettaa sille ehtoja.

Tekoöly voidaan jakaa toimintaperiaatteiltaan generatiiviseen ja avustavaan tekoölyyn (ks. esim. Dirette 2024). Generatiivisia eli sisältöä tuottavia tekoölysovelluksia ovat esimerkiksi ChatGPT:n ja lehtemme kansikuvituksessa aiemmin käytetyn Dalle2:n ja Midjourneyn kaltaiset sovellukset. Ne luovat uutta sisältöä annettujen ehtojen ja asiansanojen ohjaamana. Linjaamme tekoölyohjeessamme, että jos tutkimuksessa tai kirjoitusprosessissa on hyödynnetty generatiivista tekoölyä, asiasta täytyy ilmoittaa käsikirjoituksessa. Maininta on hyvä tehdä esimerkiksi tutkimusmenetelmien kuvauksen tai tutkimuseettisten seikkojen analyysin yhteydessä. Käsikirjoituksessa on kerrottava selvästi, mitä sovelluksia ja kielimallia tutkimuksessa tai käsikirjoituksessa on hyödynnetty. Lisäksi on kuvailtava, miten ja miksi sitä on käytetty.

Avustava tekoöly puolestaan nimensä mukaisesti avustaa esimerkiksi kielenhuollossa. Monelle voi tulla yllätyksenä, että esimerkiksi Wordin tai Google Docsin kielentarkastusominaisuus luetaan avustavaksi tekoölyksi (ks. esim. Microsoft 2024). Tekoölyohjeessamme linjaamme, että avustavaa tekoölyä voi käyttää artikkelin kielenhuollossa ilman erillistä mainintaa, mutta tällöinkin kirjoittajan on itse huolellisesti tarkistettava tekstinsä ennen artikkelin lähettämistä. Vastuu tekstin sisällöstä ja sen tieteellisistä kriteereistä säilyy siis kirjoittajalla eikä sitä voida ulkoistaa tekoölylle.

Jos tekoölyä käyttää tutkimuksessa, on tärkeää olla tietoinen sen rajoituksista. Tekoölyn tuottamaan tekstiin liittyy merkittävä virheiden, ka-

pea-alaisuuden ja puolueellisuuden sekä normatiivisuuden riski. Tekoölyn tuottamassa tekstissä voi esiintyä esimerkiksi seksistisiä ja rasistisia ilmauksia tai vähemmistöt sivuuttavia näkökulmia, joita tulee tarkastella kriittisesti. Lisäksi kielen normatiivisuudet siirtyvät tekoölyyn helposti: esimerkiksi tekoölyä hyödyntävä käännösohjelma voi oletusarvoisesti kääntää tekstiä siten, että lopputulos vahvistaa normatiivisia sukupuolioletuksia. (Ks. esim. Manasi ym. 2022; O'Connor & Liu 2024.) Koska tekoölyyn liittyy huomattavia ongelmia, sukupuolentutkimukselle näkökulmalle on tilausta sen monitieteisessä kritiikissä.

Pidämme mahdollisena, että sukupuolentutkimuksenkin tieteenalalla voi tulevaisuudessa kehittyä sellaisia tutkimussuuntia, joissa generatiivisen tekoölyn käytöstä on hyötyä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tietyt kvantitatiiviset tutkimusasetelmat, joissa tekoölyä hyödyntävät sovellukset – kuten tietynlaiset koneoppivat mallit – luokittelevat tietoa tutkijoiden analysoitavaksi. Lisäksi haluamme pitää mahdollisuuden auki sellaisille artikkeleille, joissa esimerkiksi kriittisesti tarkastellaan generatiivisen tekoölyn tuottamaa sisältöä, kuten sen oppimia ennakkoluuloja ja valta-asetelmia. Päätoimittajat tekevät päätöksen generatiivista tekoölyä hyödyntävien artikkelien hyväksymisestä toimitusprosessiin kuitenkin aina tapauskohtaisesti.

Tekoölyohjeistus koskee kirjoittajien ohella myös lehden toimitusta ja vertaisarviointiprosessia. Arviointiprosessin luottamuksellisuuden varmistamiseksi lehden toimittajat eivät käytä generatiivista tekoölyä artikkelikäsitteilyä ja arviointiläusuntoja käsitellessään. Vertaisarvioijat eivät myöskään saa käyttää generatiivista tekoölyä arviointiläusuntojen laatimisessa.

Koska tekoöly on alati kehittyvä ilmiö yhteiskunnassamme, pidätämme myös oikeuden tekoölyohjeistuksen päivittämiseen tarpeen mukaan. Kirjoittaessamme tätä alkusyksystä 2024 käytössämme ei ole kristallipalloa: ties millaisia uusia kehityssuuntia tiedejulkaiseminen kohtaa tulevaisuudessa – tekoölyn osalta ja muuten!

Tässä numerossa julkaistaan kaksi vertaisarvioitua artikkelia. Seppo Heikkisen ja Heidi Kurvisen artikkeli ”Keskustelu sukupuolten tasa-arvosta urheilun kontekstissa suomalaisessa lehdistössä 1970- ja

¹<https://sukupuolentutkimus.fi/sukupuolentutkimus-lehti/kirjoita/>

1980-luvuilla” tarttuu urheilu-uutisointiin diskursianalyttisellä ja kontekstoivalla otteella. Heidän analyysinsä osoittaa, että tuona aikana lisääntyi paitsi myönteinen puhe naisten urheilusta myös naisten kilpailumenestyksen uutisointi ylipäättään. Toisaalta uutisointia hallitsi ulkonäkökeskeisyys, joka vei huomion osin sivuraiteille varsinaisista urheilusuorituksista. Heikkisen ja Kurvisen artikkeli historiallistaa nykykeskusteluja urheilun sukupuolittavista rakenteista ja osoittaa, että tasa-arvotyötä vaaditaan urheilussakin pitkäjänteisyyttä.

Marita Hietasaaren artikkelissa ”Sigrid Backmanin sisällissotaromaani *Ålandsjungfrun* aikalaiskriittikin valossa” tarkastellaan kirjallisuushistorian katveeseen jääneen Backmanin teoksen kriittikövastaanottoa intersektionaalisella otteella. Hietasaari peilaa teoksesta kirjoitettuja kritiikkejä *Ålandsjungfrunin* representaatioon ja tarkastelee tapoja, joilla kirjailijan sukupuoli, luokka ja etninen identiteetti – ja myös myötämielinen suhtautuminen punaisiin – näkyvät teoksen konservatiivipatriarkaalisessa vastaanotossa.

Lisäksi tässä numerossa julkaistaan SUNSin puheenjohtajan Hanna Ylöstalon kirjoitus ”Akatteeninen kotityö ja sukupuolentutkimuksen tulevaisuus”, Siri Törölään puheenvuoro ”Sateenkaartiedon vahvistaminen sosiaali- ja terveysalan perustutkinossa” ja Kirsti Lempiäisen puheenvuoro ”Sukupuolentutkimuksen tasa-arvopoliittiset juuret: erojen ja risteymien tarkastelua”. Lehdessä julkaistaan myös päätoimittaja Sanna Karhun tekemä feministi- ja ympäristöfilosofi Johanna Oksalan haastattelu ”Miksi feminististä filosofiaa tarvitaan ilmastonmuutoksen pysäyttämiseen?” sekä Anna Puhakan luento. Kirja-arvioita on kolme. Hannele Harjunen, Marianne Liljeström, Susan Meriläinen ja Saara Särmä ovat arvioineet Kirsti Lempiäisen ja Liisa Rantalaihion teoksen *Naistutkimuksen alkuja*. Johanna Oksalan teoksen *Feminism, Capitalism, and Ecology* (2023) on arvioinut Aleksí Paavilainen. Noora Dadun kirjan *Roolitus* (2024) arvion on puolestaan kirjoittanut Kaisa Hynnä-Granberg. Lehdessä julkaistaan myös numeron kuvituksesta vastanneen Sanni Sepän taiteilijaesittely.

Näiden hienojen tekstien lisäksi mukana on myös ensi vuonna ilmestyvän numeron 3/2025 kirjoitus-kutsu – luvassa on ensimmäistä kertaa lehtemme historiassa elokuvatutkimukseen keskittyvä nume-

ro – sekä teemanumerokutsu (4/2025 ja 1/2026). Lopuksi Kristiina Rolin esittää perustelut *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden vuoden 2023 artikkelipalkinnon saajiksi. Se myönnettiin Katriina Huttusen ja Elina Oinaan artikkelille ”Rodullistavien ja sukupuolittavien käytäntöjen tulkintaa rokotetutkimushankkeen liepeillä” (Feministisen tieteen- ja teknologiantutkimuksen teemanumero 1/2023).

Turussa, Helsingissä ja Jyväskylässä 19.8.2024
Varpu Alasuutari, Sanna Karhu ja Heidi Kosonen

KIRJALLISUUS

- Dirette, Diane Powers (2024) Artificial Intelligence: Analysis and Guidelines for Scholarly Writing. *The Open Journal of Occupational Therapy* 12:2, 1–5. <https://doi.org/10.15453/2168-6408.2331> (haettu 13.9.2024).
- Hagendorff, Thilo (2022) Blind Spots in AI Ethics. *AI Ethics* 2, 851–867. <https://doi.org/10.1007/s43681-021-00122-8> (haettu 13.9.2024).
- Kansalliskirjasto (2017) Yli 100 000 Museoviraston kuvaa vapaaseen käyttöön Finna-palveluun. Kansalliskirjasto.fi. Julkaistu 19.1.2017. <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/uutiset/yli-100-000-museoviraston-kuvaa-vapaaseen-kayttoon-finna-palveluun> (haettu 13.9.2024).
- Karkulehto, Sanna & Saresma, Tuija (2020) Tältäkö näyttää kotimaisten tiedelehtien tulevaisuus? *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 33:4, 74–75.
- Manasi, Ardra, Panchanadeswaran, Subadra, Sours, Emily & Ju Lee, Seung (2022) Mirroring the Bias: Gender and Artificial Intelligence. *Gender, Technology and Development* 26:3, 295–305.
- Microsoft (2024) How to Use AI to Help You Improve Your Grammar. Microsoft.com. Julkaistu 29.3.2024. <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-365-life-hacks/writing/how-to-use-ai-to-help-you-improve-your-grammar> (haettu 13.9.2024).
- O’Connor, Sinead & Liu, Helen (2024) Gender Bias Perpetuation and Mitigation in AI Technologies: Challenges and Opportunities. *AI & Society* 39, 2045–2057. <https://doi.org/10.1007/s00146-023-01675-4> (haettu 13.9.2024).